

**Археаграфічныя крыніцы XIX ст. па гісторыі
міжканфесійных адносін у канцы XVI – пачатку XVII стст.
на беларускіх і ўкраінскіх землях**

Барсук Алена Яўгеньеўна,
Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
(г. Мазыр, Беларусь)

*Прадстаўлена характарыстыка гістарычных крыніц па гісторыі пашырэння
ўніяцтва ў Рэчы Паспалітай, выданыя ў шматтомных археаграфічных выдан-
нях XIX ст. у Расійскай імперыі.*

Вывучэнне міжканфесійных адносінаў, уплыву рэлігійных фактараў на ўнутраную і знешнюю палітыку дзяржавы застаецца актуальнай задачай сучаснай гістарычнай навукі. Цікавасць да азначанай праблематыкі ў XIX ст. выклікала неабходнасць збору, сістэматызацыі і друку дакументаў, што знайшло адлюстраванне ў стварэнні і дзейнасці дзяржаўных Археаграфічных камісій у Вільні, Кіеве, Санкт-Пецярбурзе. Вынікам іх руплівай працы было выданне шматтомных археаграфічных збораў, у тым ліку “Актów, относящихся к истории Западной России” ў 5-ці тамах, “Архива Юго-Западной России, издаваемого временною комиссией для разбора древних актов” у 35-ці тамах, “Русской исторической библиотеки, издаваемой Археогрaфической Комиссией” у 39-ці тамах.

Вывучэнне міжканфесійных адносін у “Паўднёва-Заходняй Русі” ў XIX–XVIII стст. прысвечаны матэрыялы I часткі (у 12 т.) “Архива Юго-Западной России”. Найбольшую цікавасць выклікаюць дакументы, выдадзеныя ў I т. збору. Яго складальнікам і аўтарам прадмовы быў прафесар Іванішчаў, які на падставе выдадзеных дакументаў характарызаваў крызісны стан праваслаўнай царквы, вызначаў прычыны і мэты злучэння канфесій, аналізаваў падзеі напярэдадні афіцыйнага зацвярджэння ўніі, падрабязна апавядаў пра падзеі 6–9 кастрычніка 1596 г., падчас праваслаўнага і ўніяцкага Сабораў у Бярэсці. Ён зрабіў высновы, што пашырэнне ўніі не прынесла жаданых вынікаў: разлікі на ўмацаванне Рэчы Паспалітай у барацьбе з Асманскай імперыяй і знішчэнне “маральнай сувязі” Паўднёва-Заходняй Русі з Маскоўскай дзяржавай не спраўдзіліся. Наадварот, гэты “рэлігійны пераварот” падзяліў грамадства на два варожыя станы, пасяпіў бясконцы разлад. Зацвярджэнне ўніі адміністрацыйнымі сродкамі выклікала імкненне шукаць шляхі ўз’яднання “з адзінаверным народам” [1, с. LXXXVI–LXXXVII].

Асаблівую каштоўнасць уяўляюць дакументы, што маюць непасрэднае дачыненне да падзей напярэдадні і падчас Берасцейскага сабору 1596 г. Ліст Луцкага і Уладзімірскага епіскапаў К. Тарлецкага і І. Пацея ад 29 снежня 1595 г. да Львоўскага ўладыкі Гедэона Балабана падрабязна распавядае пра іх вандроўку ў Рым і цырымонію зацвярджэння царкоўнай еднасці Рымскім папам [1, № 116, с. 482–485], Саборны ўніверсал праваслаўнага духавенства і шляхты пра падзеі на Берасцейскім саборы ад 9 кастрычніка 1596 г. быў складзены для павятовых соймакаў, абвяшчаў пратэст супраць зацвярджэння “Артыкулаў уніі” на ўніяцкім саборы без згоды ўсходніх патрыярхаў, прапанаваў не прызнаваць юрысдыкцыю мітрапаліта і епіскапаў-уніятаў як пазбаўленых духоўнага сану за парушэнне канонаў веры і самавольны пераход у унію, абавязваў абараняць веру праваслаўную [1, № 123, с. 518–532]. Інструкцыя дэпутатам, накіраваным да караля 9 кастрычніка 1596 г., складзеная праваслаўным Берасцейскім саборам, удакладняе звесткі вышэй узгаданых крыніц [1, № 122, с. 509–517].

Значная колькасць матэрыялаў па гісторыі з’яўлення і зацвярджэння ўніяцтва, якія дэталююць больш дакладна ўявіць працэсы пашырэння ўніі ў Рэчы Паспалітай, выдадзена ў IV т. “Актów, относящихся к истории Западной России”, прысвечанага падзеям 1588–1632 г. Граматы Канстанцінопальскага патрыярха Іерэміі, змешчаныя ў IV т.: Адлучэнне Львоўскага епіскапа Г. Балабана, калі ён не памірыцца з епіскапам Мігленскім і не верне яму Жыдычынскі манастыр; Зваржэнне сана святароў “двоежонцаў і троежонцаў”; Прысвячэнне Луцкага епіскапа К. Тарлецкага ў сан экзарха Кіеўскай мітраполіі акрэсліваюць характар узаемаадносін паміж праваслаўнымі іерархамі і патрыярхатам у 1588–1590 гг., які страціў аўтарытэт і

ўплыў з-за падпарадкавання яго Асманам [2, № 5, с. 6; № 17, с. 21; № 21, с. 28–29]. Патрыярхат умешваўся ва ўнутраныя справы Кіеўскай мітраполіі, чым выклікаў незадаволенасць літоўска-рускіх епіскапаў.

Стан праваслаўнай царквы характарызуецца ў Лісце Канстанціна Астрожскага ад 21 чэрвеня 1593 г. да І. Пацея [2, № 45, с. 65–66]. Крыніца дазваляе вызначыць пункт гледжання князя Астрожскага да ідэі царкоўнай еднасці. Адмоўнае стаўленне “стаўпа праваслаўя” да ўніі назіраецца ў Лістах І. Пацея да князя ад 25 сакавіка і 16 чэрвеня 1595 г. [2, № 63, с. 88–90; № 70, с. 91–99], Звароце (“Окружной грамоте”) Астрожскага да духавенства і вяхароў Каралеўства і Княства абараніць праваслаўную веру ад 24 чэрвеня 1595 г. [2, № 71, с. 99–104], Грамаце Жыгімонта III князю з мэтай пераканаць яго далучыцца да ўніі [2, № 76, с. 106–108], Апазіцыя ІІ Астрожскага і яго зварот за падтрымкай да патрыяршага протасінкела (кіраўніка спраў) Нічыпара, які меў значны аўтарытэт у праваслаўным асяроддзі, выклікала заклапочанасць кіруючых колаў Рэчы Паспалітай. Пра гэтыя абставіны сведчыць “Следчыцкая” справа экзарха Нічыпара ад 1 сакавіка 1597 г. [№ 117, с. 162].

Умовы аб’яднання канфесій, ці “Артыкулы ўніі” (Пункты) выкладзены ў Саборнай грамаце Кіеўскага мітрапаліта і епіскапаў пра жаданне падпарадкавацца Рымскаму папу ад 2 снежня 1594 г., Наказе епіскапаў паслу накіраванаму да караля, “Дзеяннях” Львоўскага Сабора 28 студзеня 1595 г., Саборнай грамаце, накіраванай папу Кліменту VIII ад 12 чэрвеня 1595 г. [2, № 53, с. 77–78; № 55, с. 79–81; № 58, с. 84–85; № 68, с. 94–95]. Афіцыйны Акт ўніі абвешчаны на Берасцейскім саборы (уніяцкім), знайшоў адлюстраванне ў Саборнай грамаце Кіеўскага мітрапаліта М. Рагазы і епіскапаў ад 8 кастрычніка 1596 г. [2, № 103, с. 139–141].

Падзеі, якія адбыліся ў Бярэсці 6–9 кастрычніка 1596 г., адбыліся ў наступных крыніцах: “Вестовые отписки” невядомых асоб пра падзеі на Берасцейскім саборы ад 8–9 кастрычніка 1596 г. [2, № 106, с. 144–149]; Ліст М. Рагазы да Наваградскага ваяводы Ф. Скуміна пра падзеі на Берасцейскім саборы [2, № 110, с. 149–151]; “Перестрога”, палемічны твор пра пачатак і распаўсюджанне ўніі, дзеянні яе прыхільнікаў, складзены нейкім львоўскім святаром, што быў на Берасцейскім саборы ў перасцягу праваслаўным [2, № 149, с. 203–236]. Дакументы даводзяць, што фактычна ў Бярэсці адбылося два Саборы: уніяцкі і праваслаўны. Пастановы кожнага з іх не прызнаў супрацьлеглы бок і адпаведна пазбавіў сану прыхільнікаў ці праціўнікаў ўніі (Саборная грамата праваслаўных духоўных улад пра пазбаўленне сану мітрапаліта і епіскапаў за прыняцце ўніі ад 8 кастрычніка 1596 г.; Саборныя граматы пра пазбаўленне сану епіскапаў Г. Балабана, М. Капысценскага, архімандрыта Нічыпара Тура, ад 9 кастрычніка 1596 г. [2, № 104, с. 142; № 107–109, с. 146–149].

Большасць палемічных твораў, што датычыліся Берасцейскага сабору, таксама было выдадзена ў XIX ст. Гэта працы П. Скарпі “Берасцейскі сінод і абарона яго” на польскай мове і ў перакладзе І. Пацея на “рускую мову” [3, кн. 2, т. 7, стб. 939–1002; 3, кн. 3, т. 19, стб. 183–328], Хрыстафора Філалета “Апокрисис, албо отповедь на книжки о съборе Берестейском” [3, кн. 2, т. 7, стб. 1003–1820], “Эктезис” [3, кн. 3, т. 19, стб. 329–376].

Літаратура

1. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 1: Т. 1 : Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-западной России. – Киев : Унив. тип., 1859. – LXXXVII, 555 с.

2. Акты, относящиеся к истории Западной России, собр. и изд. археогр. Комиссией : в 5 т. – СПб. : Тип. Э. Праца, 1846–1853. – Т. 4 : 1588–1632. – 1851 с.
3. Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 2. // Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией. – Т. 7. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1882; Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 3. // Русская историческая библиотека – Т. 19. – СПб. : Тип. А.М. Котомина, 1903.